

Analyzing the appearance of postcolonial discourse in Persian language teaching textbooks for English speakers

Nafise Raisi Mobarakeh¹

Assistant Professor of Persian Language and Literature. Department of Persian Language and Literature, Yazd University, Yazd, Iran.

Abstract

1. Introduction

Language textbooks play a constructive role in generating special insights and attitudes in language learners, which leads them to goals beyond learning a language. In the discourse of these books, which is accompanied by texts and conversations, there are various elements that appear in the social, cultural and political contexts. This research tries to study the Persian language teaching books from the perspective of postcolonial discourse analysis by reading the introductions, texts and conversations. Since postcolonial discourse is language-based, it provides the basis for truth to be formed. Western colonialism, which for centuries has been an integral part of the West and world history, with its various figures and behavior has a dominant intellectual basis and a powerful discourse for “self” that not only motivates colonial action but also it adds to its stability and scope. This way of expressing Western hegemonic thought must be identified in order to introduce the domination of the West over the East and its consequences, and to reject the justification of this idea. On the other hand, it makes it possible for Eastern nations to find wise and mature behavior in protecting their rights in the world. This research answers these questions:

1. Is there any evidence for postcolonial discourse regarding the Iran and Persian-speaking community in Persian language teaching textbooks for English speakers?
2. How is the representation of “self” and “other”, which is the implementation of colonial hegemony, in Persian language teaching textbooks for English speakers?
3. Have Western colonial policies changed over time in Persian language teaching textbooks for English speakers?

2. Theoretical framework of research

The theoretical framework of the present research is based on the theory of postcolonial discourse. Emphasizing the consequences of colonialism, this theory analyzes colonial discourse and has two approaches: The first approach studies the speech and writing patterns produced by Western authors about the East. This research also relies on this approach in reading Persian language teaching textbooks for English speakers. The second approach also studies the speech and writing patterns of subalterns and the discourse patterns of third world authors. In accordance with the first approach, this discourse refers to a set of propositions that on the basis of which the colonized is known and formed as the "other." The colonialist also represents "self" by proposing power, knowledge and enduring values as the dominant group. The confrontations between East and West, which are examined in Persian language teaching textbooks for English speakers, include the purpose of writing a textbook, denying “other” and proving “self”, the mission of civilizing, meaning reproduction, justifying historical practice,

---

Received on: 06/10/2020

Accepted on: 14/02/2021

¹.Email: raisi@yazd.ac.ir

DOI:10.30479 /jtpsol.2021.14300.1496

pp.225-250

inherent moral weakness of Eastern man, scientific superiority of the West, anti-Islamism, and Western political intervention.

3. Research method

The research method in this study is descriptive-analytical. In this study, to find evidence of the postcolonial discourse of "self" and "other", twenty-four English textbooks for Persian language teaching, published in London and some American cities between 1800 and 2015, were examined. Among these, seven books are from 1800 to 1900, eight books are from 1900 to 2000 and nine books are from 2000 to 2015. With a critical look, everywhere in the books that the authors described cultural, moral, political and religious characteristics of Persian-speakers in the form of "other", according to the postcolonial criteria of Edward Saeed, those cases were selected as case study and were included in the collection of discourse components of this research.

4. Discussion and conclusion

From 1800 to 1899, the purpose of the books was teaching Persian to the English members of the East India Company with the aim of domination and then establishment of relations with the Iranian rulers to obtain economic and trade advantages. The superiority of the Englishmen over jobs and titles is obvious. Showing the confusion and backwardness of Persian speakers in meaning reproduction for power justification is very obvious and somewhat offensive. Emphasis has been placed on the disease and the lack of amenities. The inherent nature of moral weaknesses in Persian-speakers is expressed and is even accompanied by insulting Persian-speakers. Native Persian teachers are not accepted and should be tolerated. Happiness has not been shown to Islam, but there is no political intervention.

From 1900 to 2000, the purpose of books was generally language learning, and there was only one book dedicated to teaching Persian to the U.S. army. Denial of "other" is formed by stating the need for change in Iran and emphasizing the merits of Western men and role of them in the civilizing and development of Iran. The issue of British oil extraction by Britain has been viewed as a good and civilizing work. Disease and pollution is an important theme of the meaning reproduction, and special attention has been paid to justifying the historical practice of the West expressing the history of Iran-Britain relations. The expression of the inherent denial of Iranians fades and is no longer so offensive. The expression of social problems gives way to the expression of individual problems. There are still references to the scientific superiority of the West, and anti-Islamism is taking on a new form, especially at the end of this century. There is low political intervention in this century.

From 2000 to 2015, more emphasis is placed on Iran as an underdeveloped third world country. Immigration to the West is welcome, and the texts criticize Iranian pollution, poor medical facilities and traditionalism. Driving in Iran is a social weakness and what is most evident is political intervention that addresses issues such as sanctions, nuclear weapons, lack of freedom and politicization of the country. Among these twenty-four books, nine books have Iranian authors, seven of them have been published after the year 2000. They had a more political view of Iran than English authors and their views were not far from the postcolonial discourse. A careful understanding of the colonial appearance in Orientalist writings, even simple language learning books, can help the subaltern to understand their true place in the world and to strive for reaching it.

Keywords: Postcolonial theory, discourse analysis, Persian language teaching textbooks for speakers.

تحلیل نمود گفتمان پسااستعماری در کتاب‌های آموزش زبان فارسی انگلیسی- زبانان (پژوهشی)

نقیسه رئیسی مبارکه^۱
استادیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه یزد

چکیده

پژوهش حاضر به تحلیل گفتمانی نظریه‌ی پسااستعمارگرایی در کتاب‌های آموزش زبان فارسی به انگلیسی‌زبانان می‌پردازد و براساس این نظریه به‌روش‌شناسی نحوه‌ی بازتولید قدرت اجتماعی و سیاسی در این متون تأکید دارد. این پژوهش به‌روش توصیفی - تحلیلی است و با خوانش مقدمه‌ی مؤلفان، متن‌های خواندن و مکالمه‌های بیست و چهار کتاب فارسی‌آموز که در سال‌های بین ۲۰۱۵-۱۸۰۰ در لندن و امریکا منتشر شده‌است، تقابل خود و دیگری را در برتر نشان‌دادن غرب کاویده‌است. یافته‌های این پژوهش در این کتاب‌های زبان‌آموز نشان می‌دهد که نموده‌های استعماری در سده‌ی نخستین این بازه‌ی زمانی، با نفی فارسی‌زبانان برای تمدن‌جمله‌دادن انگلیس و کوچک‌شمردن ایشان برای ایجاد سلطه آشکار می‌شود و در سده‌ی دوم با توجیه عملکرد تاریخی غرب در بیان روابط ایران و انگلیس ادامه می‌یابد، نفی دیگری برای اثبات خود با بیان لزوم تغییر در ایران و تأکید بر محاسن انسان غربی شکل می‌گیرد و بر نقش غرب در تمدن‌سازی و آبادانی ایران تأکید خاصی می‌شود. در پانزده سال اخیر مداخله‌ی سیاسی و تأکید بر توسعه‌نیافتگی ایران مهم‌ترین نمود استعمار است. اسلام‌ستیزی و بیژگی‌ای است که در هر سه دوره‌ی مذکور رخ می‌نماید. شناخت موشکافانه‌ی نموده‌های استعماری در تألیفات شرق-شناسانه حتی کتاب‌های ساده‌ی زبان‌آموز می‌تواند در شناخت راستین فرودست به جایگاه حقیقی خود در جهان و تلاش برای کسب جایگاه حقیقی او یاری رساند.

کلیدواژه‌ها: نظریه‌ی پسااستعمارگرایی، تحلیل گفتمانی، کتاب‌های آموزش زبان فارسی به انگلیسی‌زبانان

۱. مقدمه

کتاب‌های آموزش زبان، نقش سازنده‌ای در پدیدآوردن بینش و نگرش ویژه‌ی فرازبانی در زبان‌آموزان دارد که این کتاب‌ها را به اهدافی فراتر از آموزش صرف یک زبان رهنمون می‌شود. در گفتمان این کتاب‌ها که با چینش متن‌ها و مکالمه‌های گوناگون همراه است، عناصر مختلفی وجود دارد که در زمینه‌ی اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ظهور می‌یابد. همچنین چون این کتاب‌ها در سطح بین‌الملل عرضه می‌شوند به‌منزله‌ی پلی فرهنگی، آداب و رسوم، باورها و اندیشه‌های خود را به زبان‌آموزان انتقال می‌دهند، به کلام دیگر، کتاب‌های آموزش زبان در حال بازنمایی بخشی از فرهنگ، اندیشه و زندگی روزمره هستند که این بازنمایی همیشه با جهان‌بینی خاصی همراه است. پژوهش پیش رو به تحلیل گفتمانی کتاب‌های آموزش زبان فارسی به انگلیسی‌زبان‌ها می‌پردازد و بر نحوه‌ی بازتولید قدرت اجتماعی و سیاسی که با متن‌ها و گفتگوهای این کتاب‌ها منتقل می‌شود، تأکید می‌کند. زبان فارسی از دیرباز وارد اروپا شده‌است.

زمانی که ناپلئون در سال ۱۷۹۸ به مصر لشکر کشید، دولت انگلیس دریافت، خطری جدی مستعمراتش را در آسیا - به‌ویژه هندوستان که برای بقای انگلستان اهمیت حیاتی داشت - تهدید می‌کند. پیش‌بینی می‌شد که ناپلئون بخواهد از طریق ایران به هند لشکرکشی کند و این خطر تبدیل به یکی از عوامل مهمی شد که ایران را در کانون توجه دولت انگلیس و کمپانی هند شرقی قرار داد. دو عامل دیگر نیز بر اهمیت یافتن ایران افزودند: اول، دست‌اندازی‌های روسیه به خاک ایران بود که با توجه به ضعف قشون ایران تهدید جدیدی برای مستعمرات انگلستان به حساب می‌آمد و دوم، نفوذ زبان فارسی در هند بود که استعمار را بر آن داشت تا اهمیت زبان فارسی را در بهترین مستعمره‌اش به حداقل برساند. این عوامل سه‌گانه دست‌به‌دست هم دادند تا برای دولت انگلیس دغدغه مهمی ایجاد شود که از آن پس به "مسئله ایران" شهرت یافت. (Boobani, 2008, p. 8)

انگلیسی‌ها از همان آغاز ورود به هندوستان به‌خوبی بر نیاز خویش به زبان فارسی، نه به سان یک نظام ارزشی بلکه همچون ابزار مقابله با هندیان، آگاه شدند. چنان که کوهنمی‌نویسد:

دریافتند که در هندوستان سده‌ی نوزدهمی زبان فارسی مهم‌ترین زبانی است که باید به آموختنش بکوشند. نگاه آن‌ها به این زبان اما، نگاهی ابزارانگارانه بود: زبانی کاربردی همچون ابزاری برای ارتباطی با دولت‌مردان هندی که از مسیر آن می‌توان به دادو ستد خواست‌ها، پرسش‌ها و افکار پرداخت و خواسته‌های خود را عملی ساخت، گرچه کاربرد درست زبان فارسی نیازمند دانش فنی بسیاری بود. (Cohn, 1996; Fisher, 2003, p. 314)

چنین بود که مدرسان و فرهیختگان ایرانی یا هندیان ایرانی شده به سهم خویش بر این بودند تا در کنار آموزش فنون اداری، ارزش‌های والای ادبیات و فرهنگ خویش را نیز به زبان‌آموزان تازه وارد دیوانی و ارتشی انگلیسی بیاموزند تا ایشان را به فهم بهتری از شرقیان رهنمون شوند و اسباب به رسمیت شناختن فارسی‌زبانان را در خاطر اهالی مغرب‌زمین فراهم آورند، اما انگلیسی‌زبانان مصرانه می‌کوشیدند با این هدف مقابله کنند.

سیاست‌های شرق‌شناسانه بر آموزش‌دهی زبان فارسی تکیه می‌کرد و در همان حال خواستار نظارت و مهار روند این آموزش به دست انگلیسیان بود. بدین رو و با گذشت زمان انگلیسیان زمام شیوه‌ی آموزش فارسی در نهادهای دولتی هندوستان را از کف استادان آسیایی در ربودند. گذشته از این‌ها، سیاست‌های انگلیسی‌محور هم استادان هندی و هم گفته‌های فارسی‌دانش، هر دو را به چشم حقارت می‌نگریست و بر پستی آنها در برابر دانش‌های انگلیسی‌محور و غربی پای می‌فشرد. نگاه و روش انگلیسی‌محور که برای سال‌ها تا دهه‌ی ۱۸۳۰ دست بالا داشت در ۱۸۳۵ به پیروزی چشم‌گیری رسید و آن‌گاه در اوج برتری در سال ۱۸۳۷ به جایگزینی زبان رسمی دولتی از فارسی به انگلیسی موفق شد. (Fisher, 2003, p. 315)

آنچه می‌توان از این دیدگاه‌ها دریافت، این است که نهادها و سیاست‌های شرق‌شناسانه انگلیس حتی استادان آسیایی را در مرتبه‌ای فروتر از همکاران انگلیسی خود می‌نشانند و از پذیرش رسمی ایشان به عنوان استاد زبان فارسی سرباز می‌زدند و بدین طریق فرایند آموزش را در انحصار انگلیسیان و سیاست‌های ایشان قرار می‌دادند. البته شرق‌شناسان نیز به هواداری از همین نهادها و سیاست‌ها به چیرگی فرهنگی این اندیشه یاری می‌رساندند. با چنین چارچوبی آموزش زبان و فرهنگ فارسی در نهادهای آموزشی و اجرایی انگلیسی از حصار اندیشه‌های شرق‌شناسی بیرون نمی‌توانست رفت. به‌روروی چنین سیاست‌هایی بر محتوای کتاب‌های آموزش زبان فارسی انگلیسیان تأثیر گذاشته‌است و محتوای این کتاب‌ها را همسو با اهداف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران‌شناسی غربی هماهنگ کرده‌است. اکنون نیز که از زمان استعمار آشکار انگلیس سال‌ها می‌گذرد، سیاست‌های پسااستعماری با عقاید سلطه‌جویانه غربی همچنان بر کتاب‌های آموزش زبان فارسی قرن بیست سایه افکنده‌است.

این مقاله می‌کوشد با خوانش مقدمه‌ی مؤلفان، متن‌های خواندن و مکالمه‌ها، کتاب‌های آموزش زبان فارسی انگلیسی‌ها را از منظر تحلیل گفتمان پسا استعماری بررسی کند. از آن رو که گفتمان پسااستعمارگرایی مبتنی بر زبان است، این گفتمان زمینه‌ای را فراهم می‌کند تا حقیقت بر مبنای آن شکل گیرد. استعمار غربی که در طی قرون متوالی با چهره‌ها و عملکردهای گوناگون بخش جدایی‌ناپذیر از تاریخ جدید غرب و تاریخ جهان بوده است، دارای مبنای فکری چیره‌گر و گفتمانی توانا برای خود است که نه تنها

برانگیزاننده‌ی عمل استعمار است بلکه بر استواری و دامنه‌داری آن نیز می‌افزاید. این نحوه‌ی بیان اندیشه‌ی سلطه‌جویانه غربی باید بازشناخته شود تا چیرگی غرب بر شرق و پیامدهای آن معرفی شود و توجیحات درستی چنین اندیشه‌ای بی‌اساس گردد. از دیگر سو این امکان فراهم می‌شود که ملل شرقی در نگاهداری و حمایت از حقوق خود در جوامع جهانی، قدرت و عملکردی عاقلانه و بالغانه یابند. این پژوهش در پاسخ به پرسش‌های زیر است:

۱- آیا در کتاب‌های آموزش زبان فارسی انگلیسی‌زبانان، شواهدی بر گفتمان پسااستعماری نسبت به جامعه فارسی زبان وجود دارد؟

۲- بازنمایی خود و دیگری که اجرای هژمونی استعمار است، در متون آموزش زبان فارسی انگلیسی‌زبانان چگونه نمود یافته‌است؟

۳- آیا سیاست‌های استعماری غربی در کتاب‌های آموزشی زبان فارسی با گذشت زمان تغییر یافته‌است؟

۲. چارچوب نظری (نظریه‌ها و دیدگاه‌ها)

چارچوب نظری پژوهش پیش رو برپایه‌ی نظریه‌ی گفتمان پسااستعماری استوار است. مطالعات پسااستعماری مجموعه‌ای از رهیافت‌های نظری است که با تأکید بر پیامدهای استعمارگری به تحلیل گفتمان استعماری می‌پردازد. گفتمان همواره متضمن هماهنگ کردن زبان با شیوه‌ی عمل، تعامل، نمادهای غیر زبانی، تکنولوژی و غیره است. یاروسکی^۱ و کابلان^۲ تعریف جامعه‌شناختی‌تری از گفتمان ارائه می‌کنند. به اعتقاد این دو، «گفتمان عبارت‌است از کاربرد زبان در رابطه با صورت‌بندی اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و زبانی که بازتاب‌دهنده‌ی نظم اجتماعی است که در عین حال به نظم اجتماعی و کنش متقابل افراد با جامعه شکل می‌دهد.» (Fazeli, 2004, p. 83) در مورد مطالعات پسااستعماری تعریف‌های بسیاری وجود دارد ولی به طور خلاصه و جامع می‌توان گفت:

مطالعات پسااستعماری^۳ یکی از حوزه‌های مطالعات فرهنگی است که به فرهنگ‌های جوامع غیر غربی می‌پردازد و با نگرشی واسازانه سعی در شالوده‌شکنی از دیدگاه غربی به این جوامع دارد. جلوه‌ی مقدماتی این موضع‌گیری آکادمیک بود. موضع‌گیری آکادمیک درمقابل گفتمان علمی غرب در موضوع مطالعه‌ی شرق و نقد گفتمان شرق‌شناسی بود. (Turner, 2005:Ansari et al., 2014, p. 2)

1. Adam Jaworski

2. Nikolas Coupland

۳. post-colonial studies

پویایی، سیالیت موضوعات و گستردگی دامنه‌ی عناصر محتوایی این حوزه‌ی مطالعاتی که از یک سو به نظریه و نقد زبانی و ادبی تا مطالعات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی می‌پردازد و از دیگر سو به پژوهش و بررسی سلطه و حکومت استعماری و مسأله‌ی هویت و مطالعات فرهنگی توجه دارد، سبب شده‌است در تعریف اصطلاح پسااستعمارگرایی، پوشیدگی و آشفتگی دیده‌شود. اما توجه به دو رویکرد این مطالعات فرهنگی به فهم آن یاری شایانی می‌کند:

دسته‌ی اول، مطالعاتی است که به بررسی الگوهای گفتمانی شرق‌شناسانه می‌پردازد. به عبارت دیگر، بخشی از مطالعات پسااستعماری اختصاص به بررسی و مطالعه‌ی الگوهای گفتاری و نوشتاری دارد که نویسندگان و متفکران غربی درباره‌ی شرق تولید کرده‌اند. ادوارد سعید و بعضی از منتقدان او همچونماری لوییس پرات، نیل وایتهد، رابرت یانگ، پیترو هولم، یوهان فابین و ضیاءالدین سردار از مهمترین محققان این دسته‌اند. (Ansari et al., 2014, p. 3)

پژوهش حاضر نیز بر این رویکرد مطالعات پسا استعماری در خوانش کتاب‌های آموزش زبان فارسی انگلیسی‌ها تکیه دارد. دومین دسته از مطالعات پسااستعماری نیز چنین است:

به مطالعه‌ی شیوه‌ها و الگوهای متنی و گفتاری مقاومت، پیگیری صداهاى سرکوب‌شده در دل تاریخ استعماری، هویت‌های به حاشیه رانده شده یا هویت‌های ممزوج با فرهنگ استعمارکننده و نیز به مطالعه‌ی الگوهای گفتمانی نویسندگان و متفکران غیرغربی و جهان سوم می‌پردازد و می‌کوشد تا عوامل فرهنگی - اجتماعی مؤثر بر فرایند تولید گفتمان را در این جوامع شناسایی کند. در کل، عنوان مطالعه‌ی فرودستان‌امی‌تواند عنوان گویایی برای این دسته از مطالعات باشد. هومی بابا، گایاتری اسپیواک، دانیل برامبرگ، آن مک‌کلیتناک، بیل اشکرافت، اکبر احمد، صادق جلال‌العزم، داریوش شایگان و مهرزاد بروجرودی از جمله مهمترین محققان این حوزه از مطالعات پسااستعماری به‌شمار می‌روند. (همان)

بر این اساس متناسب با رویکرد نخست، این گفتمان بر مجموعه‌ای از گزاره‌ها اشاره دارد که بر پایه‌ی آن، استعمار شده به عنوان "دیگری" شناخته می‌شود و شکل می‌گیرد. استعمارگر نیز با طرح قدرت، دانش و ارزش‌های پایدار به عنوان گروهی غالب "خود" را در این میدان بازنمایی می‌کند. بدان سان که هال می‌نویسد: «این گفتمان به منزله‌ی یک نظام بازنمایی، جهان را برحسب یک دوگانگی ساده یعنی غرب و بقیه بازنمایی می‌کند.» (Hall, 2007, p. 41) در نهایت، چنین نگرشی، یک فرادستی برای استعمار و غرب شکل می‌گیرد که با تولید نظامی معنایی به طبیعی و مقبول نشان دادن عمل استعمار و سلطه‌گری می‌پردازد. امروزه این گفتمان در پی آن است تا پیامدهای فرهنگی و تاریخی استعمار غرب را واکاوی کند تا

روش‌های روشنفکرانه انسان غربی را که در زمینه‌های مختلفی چون زبان‌شناسی، تاریخ، جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، مردم‌شناسی، فلسفه، ادبیات و رمان نمود می‌یابد، به بوته‌ی نقد و تحلیل گزارده. معرفی و نقد این زمینه‌های فکری از آن رو است که بر طبق مطالعات پسااستعماری غرب و اروپا با استفاده از این مفاهیم خود را متفاوت و برتر نشان داده‌اند و افزون بر آن ارتباط محکمی بین این زمینه‌ها و سیاست‌های استعماری غرب و سلطه‌جویی او وجود داشته‌است و دارد. انسان غربی هم بر همین اساس به توجیه راستین عملکرد تاریخی خود پرداخته‌است.

سلطه‌گری برای پیشبرد اهداف سیاسی و اقتصادی تنها با زور به‌دست نمی‌آید، از زیرساخت‌های فکری و فرهنگی این برتری و فرادستی را باید عادلانه و معقول جلوه داد تا مناسبات قدرت با تولید معنا طبیعی و عقلانی جلوه‌کند و راه را برای استواری آن هموار نماید.

در این نگاه معنا، برساخته‌ی نظام‌های بازنمایی مفاهیم و نشانه‌ها، یعنی رابطه‌ی بین نظام مفهومی و نظام زبانی می‌باشد. بازنمایی، فرایند استفاده‌ی اعضای یک فرهنگ از زبان یا هر نوع نظام به‌کاربرنده‌ی نشانه‌ها یا هر نظام دلالت‌گر برای تولید معنا می‌باشد. یعنی کاربرد زبان، نشانه‌ها و تصاویر که نماینده یا معرف چیزها هستند. (Narimani et al., 2017, p. 111)

رویکرد اول مطالعات پسااستعماری به پژوهش‌هایی اختصاص دارد که به نقد مطالعات شرق‌شناسانه و نگاه آن به جهان غیرغربی و بیان کاستی‌ها و نارسایی‌های اندیشه و پژوهش غربیان در مورد سرزمین‌ها و فرهنگ‌های غیرغربی می‌پردازد. پیشگام این رویکرد را باید ادوارد سعید دانست. وی را به نحوی می‌توان بنیان‌گذار مطالعات پسااستعماری معرفی کرد. او کوشیده‌است در کتاب معروفش "شرق‌شناسی" ویژگی‌های اصلی میراث روشنفکرانه پسااستعماری را به‌تفصیل شرح دهد. او در کنار هومی بابا و کایتری اسپیواک مثلث طلایی مطالعات پسااستعماری را شکل داده‌اند. نظر سعید در نگاهی کلی‌نگر چنین است که «گفت‌مان استعماری بر این مبتنی است که در جهان غربی‌ها بر شرقی‌ها مسلط هستند و شرقی باید تحت سلطه باشد. دانش و آگاهی درباره‌ی ملل مشرق‌زمین عاملی برای اداره امور آن‌ها است.» (Said, 2007, p. 71) پس افزایش دانش در مورد شرقیان که آموزش زبان آن‌ها نیز یکی از گام‌های آغازین و اجتناب‌ناپذیر است، برای افزایش قدرت و در نتیجه افزایش سلطه‌ی استعمارگر بر استعمارشونده بنیادی و کارآمد است. بنابراین می‌توان ویژگی‌های توانمند پسااستعمارگرایی را چنین برشمرد:

۱- حاکمان پسا استعماری (غرب) در پی اقداماتی همه‌جانبه برای اعمال سلطه و کنترل زیر دست (غیر غربی) هستند.

۲- پسااستعمارگرایی به دنبال توجه به ساختارهای فرهنگی و تأثیرگذاری بر آن است.

۳- پسااستعمارگرایی در پی ترویج اروپا محوری و مفاهیمی همچون آزادی، برابری و عدالت است.

۴- پسااستعمارگرایی دائماً نگاهی انتقادی به جهان سوم دارد و در پی ایجاد گفتمان برتری غرب و عقب‌ماندگی شرق است. (Taebi et al., 2015, p. 57)

مهم‌ترین مضمون گفتمان پسااستعماری رودرویی‌ها و تقابل‌های دوگانه‌ی غرب و شرق و معرفی شرق با اصطلاح "دیگری" است.

مفهوم "دیگری" در قلمروهای متنوعی از نظام‌های فکری از فلسفه و پدیدارشناسی تا زبان-شناسی و روانکاوی و نظریه‌ی پسااستعماری به شکل گسترده کاربرد دارد. اگرچه گستره‌ی معنایی این اصطلاح بسیار وسیع است در عمومی‌ترین سطح به رابطه‌ی دو قطبی بین یک سوژه و یک فرد یا یک چیز اشاره دارد که متفاوت با غیر است و به مثابه‌ی "ناخود"^۲ تعریف و تثبیت شده‌است. مفهوم "دیگری" در تقابل‌های دوگانه‌ی خود - دیگری بر این فرض است که در دل تجربه‌ی شخصی، خودی ذهنی وجود دارد که هر چیزی را به مثابه‌ی دیگری از خود بیگانه می‌سازد. (Ansari et al., 2014, p. 15)

از دیدگاه سعید وقتی سخن از شرق به میان می‌آید سه مفهوم به ذهن متبادری می‌شود، «مفهوم جغرافیایی (آسیا)، مفهوم ایدئولوژیکی (شرق مسلمان در برابر غرب مسیحی) و مفهوم سیاسی (خطر شرق و اسلام برای دنیای سرمایه‌داری غرب)» (Said, 1982, p. 5). مفهوم شرق‌شناسی علاوه بر رشته‌ای علمی و آموزنده درباره‌ی شناسایی وضع و حال یک قوم، در مفهومی گسترده‌تر، ارائه‌ی سبک تفکری ویژه است که شرق را از غرب به‌طور بنیادی جدا می‌کند که هدف از آن تسلط غرب بر شرق و تحمیل عقاید غربی بر شرقی است. بر این اساس مهم‌ترین مضامین و مؤلفه‌های موجود در گفتمان پسااستعماری همین رودرویی‌های دوگانه‌ی غرب و شرق است.

در تقابل‌های دوتایی هر سوی تقابل مستلزم وجود سوی دیگر آن است، غرب مسیحی، متمدن، مرکز، بالغ، توسعه‌یافته و تاریخ - زمانی معنادار هستند و می‌توانند هویت‌بخش باشند که در برابر آنها شرق، غیر مسیحی یا کافر - به‌طور مثال در نظر آن‌ها مسلمان و بودایی - بربر و نامتمدن، حاشیه، نابالغ، توسعه‌نیافته و طبیعت وجود داشته‌باشد. این قاعده‌ی کلی ادبی و فرهنگی غرب است که دیگری خودش را در ارتباط با خویش مشخص می‌کند. دیگری که نسبت به خود یک وجود مغایر و بیگانه و به مثابه‌ی انعکاس درجه دوم اروپایی می‌باشد. به واسطه‌ی فرایند دیگری سازی، استعمارگران، با مستعمره به عنوان انسان ناکامل برخورد می‌کنند. استعمارگران خود را

1. other

2. non-Self

به مثابه‌ی تجسم خود شایسته و متبوع در نظرمی‌گیرند، در حالی که مستعمره را به عنوان وحشی به حساب می‌آورند. (Moosavinia, et al.: Narimani, et al., 2017, p. 114)

به‌طور کلی انسان شرقی درست نماینده‌ی ضد ارزش‌های غرب، انسان غربی و اروپایی می‌باشد که همین امر انسان شرقی را محکوم می‌کند که از لحاظ نظری و عملی نادیده گرفته‌شود و درون ارزش‌های غربی جذب شود. آن‌ها حتی از نظر حقوق، امتیازات، اندیشه و اخلاق مشمول قانون جذب سلطه‌گران هستند، چنین انسان‌هایی در اداره‌ی امور خود ناتوانند پس سلطه‌گر می‌تواند از نظر سیاسی، نظامی، اقتصادی و اجتماعی آن‌ها را اداره کند، مجوز چنین کارهایی را تمایز دینی، ارزشی، فکری و نژادی برای سلطه‌گر توجیه می‌کند.

این پژوهش می‌کوشد تا گفتمان پسااستعماری را براساس تقابل‌های دوگانه شرق و غرب در متن کتاب‌های آموزش زبان فارسی انگلیسیان بررسی کند. این تقابل‌ها موارد زیر را شامل می‌شود:

۱- اهداف استعماری در تألیف کتاب‌های آموزش زبان فارسی انگلیسی‌ها

۲- نفی دیگری برای اثبات خود و اثبات خود برای نفی دیگری

۳- رسالت تمدن‌بخشی و فرهنگ‌سازی انسان غربی برای انسان شرقی

۴- بازتولید معنا برای طبیعی جلوه‌دادن مناسبات قدرت

۵- توجیه عملکرد تاریخی استعمارگران غرب

۶- فطریو ذاتی‌بودن نائتوسستی‌ها یا اخلاق‌دین‌فارسی‌زبانان (ایرانیان)

۷- برتری علم‌یغریب‌دیگری

۸- تفکرات اسلام‌ستیزانه

۹- مداخله‌سیاسی‌غریب‌درشرق

۳. پیشینه‌ی پژوهش

این بخش از پژوهش به بررسی مطالعات، پژوهش‌ها و تحقیقات انجام‌گرفته بر روی تحلیل فرایند آموزش زبان فارسی در انگلستان و رویکرد و اهداف ایشان به آموزش این زبان می‌پردازد، همچنین از دیگر سو به بررسی مطالعاتی که بر روی آثار فکری ایران‌شناسان از منظر گفتمان پسااستعماری صورت گرفته است، خواهد پرداخت. لازم است ذکر شود هیچ پژوهش بر روی کتاب‌های آموزش زبان فارسی در انگلستان از منظر نظریه‌ی پسااستعماری انجام نشده‌است.

طالقانی (Taleghani, 1999) به بررسی کوشش‌های آغازین خاورشناسان در انگلستان به‌خصوص در زبان و ادب فارسی پرداخته‌است و براساس بررسی منابع تاریخی نشان می‌دهد که این کوشش‌های اولیه

برخاسته از انگیزه‌های فرهنگی و سلطه‌جویانه نبوده‌است زیرا در قرن شانزدهم و هفدهم میلادی، انگلستان اساساً توان سیاسی و اقتصادی چنین فعالیت‌هایی را نداشته‌است. دلیل توجه‌های ابتدایی انگلستان به ایران از نگاه نویسنده، ریشه در تحولات اجتماعی این کشور و ضرورت‌های دفاعی و در مراحل بعدی گسترش مناسبات تجاری داشته‌است.

فیشر (Fisher, 2003) برپایه‌ی استناد به مدارک و منابع پژوهشی سیاست‌های آموزش زبان فارسی در انگلستان را بررسی می‌کند و ابتدا اثبات می‌کند که دیدگاه انگلیسی‌ها به زبان فارسی کاملاً دیدگاهی ابزاری است از این رو سیاست‌های شرکت هند شرقی ترجیح می‌دهد که انگلیسی‌ها خود به استادی زبان فارسی درآیند و از آن‌ها همچون ابزار قدرت بهره‌گیرند و از سوی دیگر به هیچ‌رو از روح فرهنگی که در کالبد آموزش فارسی جا داشت، تأثیر نپذیرند. مقاله، مفصلاً به شرح سیاست‌های انگلیس مبتنی بر دوری و تحقیر استادان بومی فارسی می‌پردازد و در ادامه کارنامه‌ی میرزا محمد ابراهیم، مؤلف و مدرس ایرانی فارسی در انگلستان را بررسی می‌کند. نویسنده از رهگذر تحلیل کارنامه‌ی محمد ابراهیم و هماتایانش در برگ‌های تاریخی نخستین سال‌های امپراطوری انگلستان به بازنمایی چالش‌های بی‌شمار بر سر آموزش زبان فارسی چه در انگلستان و چه در آسیا اهتمام می‌ورزد.

رئیس‌ی مبارکه (Raisi Mobarake, 2016) به روش توصیفی و تحلیلی به مقوله‌ی انتقال فرهنگ ایرانی در کتاب‌های آموزش زبان فارسی به انگلیسی‌زبانان می‌پردازد و با معرفی و طبقه‌بندی خلیقات ناپسندی که در این کتاب‌ها به ایرانیان نسبت داده‌شده‌است به ارزش‌گذاری و آسیب‌شناسی کتاب‌های آموزش فارسی انگلیسی‌ها نسبت به فرهنگ و هویت ایرانی دارد.

میردهقان و دیگران (Mirdehghan et al., 2013) به تحلیل فرهنگ و آموزش آن در مجموعه کتاب‌های «زبان فارسی»، تألیف صفارمقدم، می‌پردازد. به این منظور، رویکرد «نشانه‌شناسی فرهنگی مکتب تارتو-مسکو» به عنوان مبنای نظری این پژوهش در نظر گرفته شده و مفاهیم موجود در این رویکرد، نظیر «سپهرنشانه‌ای»، «مرکز و حاشیه» و «متن» و نیز بر خیال‌گوه‌های ارائه شده برای این رویکرد در زمینه فرهنگ و تعامل فرهنگی مورد توجه قرار می‌گیرد. در این مقاله، همچنین، تبیین و الگویی نظری از آموزش با نوفرهنگ پیشنهاد می‌گردد. در ادامه، با استفاده از رویکرد «نشانه‌شناسی فرهنگی» و تبیین پیشنهادی برای آموزش زبان و فرهنگ، نحوه‌ی بازنمایی رمزگان‌های پوشاک، خوراک، مکان و جنسیت در ارتباط با «خود» و «دیگری» فرهنگی در این مجموعه کتاب‌ها بررسی و مشخصه‌های سوگیری، تکرار، حضور و غیاب سوژه و بسندگی رمزگانی به عنوان مشخصه‌های اصلی بازنمایی رمزگان‌های فوق، شناسایی و تحلیل می‌شوند. نتایج این تحلیل نشان می‌دهد نحوه‌ی بازنمایی‌ها در این مجموعه، چندان در جهت الگوی تعاملی «هم‌خود و هم‌دیگری» و گفتگوی فراگیر فرهنگی نیست.

بویانی (Boobani, 2008) در مقاله خود با بررسی مناسبات سیاسی ایران و انگلستان در دهه های آغازین سده نوزدهم و تشریح نقش موریه و کتابش در این روند، نشان داده است که چگونه رمان حاجی بابا به مثابه جزئی از پیکره گفتمانی ادبی - استعماری ساختارهای سلطه گری و برتری جویی غرب را درونی کرده و به تکرار و تقویت آن ها پرداخته است.

تائبو حیدری (Taebi et al., 2015) با تکیه بر تئوری های منتقدین نظریه پسااستعماری به ویژه ادوارد سعید، متن اصلی سفرنامه ادوارد براون را در فاصله سال های ۱۳۸۸-۱۳۸۷ مطالعه کرده اند. در این سفرنامه، شرایط اجتماعی و فرهنگی ایرانیان که براساس برداشت یک اروپایی و ارزش های نظام سلطه گرانه غربی ارائه شده است. با ارائه بیش از چهل مورد فرهنگی دال بر نگرش غربی (خود) به شرقی (دیگری)، این سفرنامه را بررسی و تحلیل کرده اند. نتایج پژوهش نشان می دهد ادوارد براون، با شناختی سطحی از فرهنگ ایرانیان و با یک چارچوب فکری از پیش آماده شده سلطه گرانه به بررسی شرایط اجتماعی و فرهنگی ایران آن دوران پرداخته است. از طرف دیگر، نمود گفتمان پسااستعماری که مورد توجه مترجم فارسی این متن بوده است، در ترجمه منتقل نشده است.

۴. روش شناسی پژوهش

۴.۱. جامعه و نمونه آماری

برای انجام این پژوهش بیست و چهار کتاب آموزش زبان فارسی به انگلیسی زبانان که در لندن و بعضی از شهرهای آمریکا به فاصله سال های ۲۰۱۵-۱۸۰۰ منتشر شده بودند، بررسی شد. از این میان هفت کتاب مربوط به سده ۱۹۰۰-۱۸۰۰، هشت کتاب مربوط به سده ۲۰۰۰-۱۹۰۰ و نه کتاب مربوط به سال های ۲۰۱۵-۲۰۰۰ است. جدول زیر به صورت مختصر بیست و چهار کتاب مورد نظر این پژوهش را معرفی می کند.

جدول ۱. جامعه آماری مقاله

ردیف	عنوان کتاب	نویسنده	سال چاپ	مکان نشر
۱	A Grammar of the Three Principal Oriental Languages Hindoostanee, Persian, and Arabic	William Price, Mirza Mohammed Saulih of shiraz	1823	London
۲	A Grammar of the Persian Language	William Jones	1828	London
۳	A Grammar of the Persian Language	Mirza Muhammad Ibrahim	1841	London

۴	A Grammar of the Persian Language	Duncan Forbes	1844	London
۵	Persian Manual Packet Companion	Wilberforce Clarke	1878	London
۶	Simplified Grammar of Hindustan, Persian and Arabic	Edward Henry Palmer	1881	London
۷	Modern Persian Colloquial Grammar	Fritz Rosen	1898	London
۸	Modern Persian Conversation Grammar	Clair Tisdall	1902	London, New York
۹	A Primer of Persian	G. S. A. Ranking	1907	London
۱۰	Written and Spoken Persian	E. M. N. Hawker	1941	London, New York
۱۱	The Persian Language	Reuben Levy	1951	New York
۱۲	Persian Grammar	A. K. S. Lambton	1953	London
۱۳	Elementary Persian Grammar	L. P. Elwell Sutton	1963	London
۱۴	Modern Persian	John Mace	1962	London
۱۵	Persian/Farsi Basic Course	Homayoun Moezzi	1995	London, Washington
۱۶	Farsi (Persian) Phrase Book	Yavar Dehghani	2001	Maribyrnong
۱۷	An Introduction to Persian	Wheeler M. Thackston	2009	Maryland
۱۸	Persian Course 1	Pouneh Shabani Jadidi Dominic Parviz Brookshaw	2010	London
۱۹	Colloquial Persian	Abdi Rafiee	2011	London, New York
۲۰	Persian Course 2	Pouneh Shabani Jadidi Dominic Parviz Brookshaw	2012	London
۲۱	Basic Persian a Grammar and Work	Saeed Yousef, Hayedeh Torabi	2013	London, New York
۲۲	Persian: Here & Now	Reza Farrokhfal	2013	Washington
۲۳	Persian In Use, An Elementary Textbook of Language	Anoosha Sedighi	2015	Leiden
۲۴	What the Persian Media Says	Pouneh Shabani Jadidi	2015	London, New York

۴.۱.۱. ابزارها و شیوه های گردآوری و واکاوی داده ها

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی - تحلیلی است. در این پژوهش برای یافتن شواهدی از گفتمان پسا استعماری "خود" و "دیگری" ابتدا مقدمه، متن های خواندن و مکالمه های بیست چهار کتاب جدول شماره ۱ مورد مطالعه دقیق قرار گرفت. با نگاه انتقادی در هر کجای کتاب ها که نویسندگان طبق معیارهای پسااستعمارگرانه ادوارد سعید به معرفی و توصیف ویژگی های فرهنگی، اخلاقی، سیاسی و مذهبی فارسی-زبانان در قالب "دیگری" می پردازند، آن موارد به عنوان مورد پژوهشی انتخاب شد و در زیر مجموعه مؤلفه های گفتمانی این پژوهش قرار گرفت.

۵. ارائه و واکاوی داده ها

۵.۱. ارائه داده ها

۵.۱.۱. اهداف استعماری در تألیف کتاب های آموزش زبان فارسی انگلیسیان

در گفتمان پسااستعماری هدف از تحصیل یک زبان بیگانه از سوی غربیان دست مایه سلطه و چپاول ماهرانه ساکنان آن منطقه است. (Said, 1982, p. 38)

جونز در مقدمه کتابش بر این باور است که برای یادگیری زبان های شرقی از سوی غربیان به انگیزه های جادویی و قدرتمند نیاز است، به نظر او این انگیزه ها با تأسیس کمپانی های تجاری انگلیسی به وجود آمد و سبب شد غربیان به یادگیری زبان فارسی برای تسلط بر شاهزادگان هندی راغب شوند. او بر خطرناک بودن استخدام بومیان در کمپانی به احتمال خیانت ایشان تأکید می کند. (Jones, 1828, p. vi) فوربس کتابش را برای فارسی آموزی جوانان شجاع انگلیسی که هر ساله به هند می روند تا بتوانند نگاهبانان خوبی برای امپراطوری شرق انگلیس باشد، مناسب می داند. به نظر او آن ها با یادگیری این زبان می توانند با طبقه مرفه و ثروتمند هندی ارتباط برقرار کنند. (Forbes, 1844, p. I) معزی، کتابش را برای فارسی آموزی نیروهای مسلح ایالات متحده آمریکا نوشته است، او در مقدمه بیان می کند که تمام متون خواندن کتابش برگرفته از روزنامه های ایرانی با موضوع سلاح های هسته ای است. (Moezzi, 1995, p. III)

۵.۱.۲. نفی دیگری برای اثبات خود و اثبات خود برای نفی دیگری

یکی از بنیان های فکری استعمار غرب و اصلی اساسی در نظریه پسااستعماری، ایجاد تمایزات دوشقی و باور به فرودستی دیگری غیرغربی است. "غرب آبادان تر از شرق" یکی از مضامین مهم ایجاد تمایز غرب و شرق در راستای برتری غرب است. میرزا محمد ابراهیم انگلستان را آبادتر از روس می داند. (Mirza

(Clarke, 1878, p. 31) Muhammad Ibrahim, 1841, p. 31) کلاکلندن را شهری بزرگ می‌شناساند. (Clarke, 1878, p. 90) هاوکر در متن خواندن می‌نویسد: «لندن بهترین شهر انگلستان و بزرگترین شهر اروپا است.» (Hawker, 1941, p. 24) شعبانی نیز در متن خواندن آمریکا را کشوری توسعه‌یافته معرفی می‌کند. (Shabani jadidi, et al., 2012, p. 60)

ضعف و توسعه‌نیافتگی کشورهای شرقی مانند هند، پاکستان و ایران مضمونی است که در آن بر اعتقاد به فرودستی شرق تأکید شده است. معزی با آوردن خلاصه‌ای از یک سخنرانی درباره‌ی نقش زنان در اشاعه فرهنگ، علم و تکنولوژی در ایران در متن خواندن آورده است: «وی در بخشی از سخنانش با تأکید بر اهمیت توسعه پایدار در جهان سوم گفت: در بسیاری از کشورهای جهان سوم تنگناهای اساسی توسعه، ریشه در نظام فرهنگی، فکری و رفتاری افراد آن جامعه دارد.» (Moezzi, 1995, 26) در جلد دوم کتاب فارسی شیرین است این مضمون بارها تکرار شده است. «ذخایر نفتی رو به اتمام است اما کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه چندان به این مسأله نمی‌دهند.» (Shabani jadidi, et al., 2012, p. 18) «ایران کشوری در حال توسعه است» (همان، ۶۲)، «در بسیاری از کشورهای جهان سوم حقوق زن و مرد برابر نیست.» (همان، ۶۷) و «کشورهای غربی اکثراً کشورهای توسعه‌یافته هستند در حالی که بیشتر کشورهای جهان، کشورهای در حال توسعه هستند.» (همان، ۱۳۳)

مقایسه مفاهیم اجتماعی، اقلیمی و حتی اقتصادی شرق و غرب که در نهایت بر برتری غرب تأکید دارد در راستای مفاهیم پسااستعماری است. در مکالمه‌ای وقت‌شناسی رئیس انگلیسی دفترخانه نسبت به بی‌مبالاتی میرزای ایرانی که دو ساعت دیرتر به وقت قرار می‌رسد، چنین توصیف شده است:

– رئیس دفترخانه: می‌دانید که مایان فرنگیان اوقات خود را به نوعی تقسیم می‌کنیم که برای هر ساعت کار مخصوص داریم پس اگر هر چیز در وقت معین کرده نشود، تماماً از دست می‌رود زیرا بعد برای آن هیچ فرصت نداریم. – میرزا: البته این عادت شما به‌نهایت خوب و پسندیده است و از آن سبب است که شهرت مستعد و موقت بودن را حاصل کرده‌اید. حیف است که این رسم مفید در ایام ما در ایران رواج ندارد و اما در قدیم ما نیز چنین عادت داشته بودیم. – رئیس دفترخانه: اما حالا در ایران ضرب‌المثل است که التعجيل من الشيطانو التانی من الارحمن. (Tisdall, 1902, p. 176)

این جمله نیز دال بر این نکته است، «در جامعه ایلی و به‌طور کلی در جامعه‌های سنتی ایران، بچه‌دار نشدن را صرفاً به نازایی زن نسبت می‌دهند، بنابراین مرد می‌تواند زنش را به دلیل نازایی طلاق دهد.» (Shabani jadidi, et al., 2012, p. 16) در بخش نکته فرهنگی کتاب فارسی کاربردی آمده است پرسیدن از سن و تأهل امری عادی در میان ایرانیان است که در فرهنگ غربی نامعمول است. (Sedighi, 2015, p. 85)

عنوان "صاحب" برای غربیان در میان فارسی زبانان هند و ایران بسیار رایج بوده است که بر همین تمایز برتری طلبانه غرب اشاره دارد. «بلی صاحب من خانه اش را بدم.» (Mirza Muhammad Ibrahim, 1841, p. 166)، «ای حسن بیا اینجا، بلی صاحب حاضرم.» (Tisdall, 1902, p. 136)، «شب بخیر صاحب، خداحافظ شما» (همان، ۱۳۷)

زندگی انسان شرقی در غرب نیکو و البته دلخواه تر از شرق است و این مضمون در متن کتابها نمود چشمگیری دارد. «برای زندگی کردن در آمریکا باید زیاد پول داشته باشید.» (Yousef, et al., 2013, p. 17) «پس از انقلاب اسلامی ایرانیان بی شماری مجبور به ترک وطن شدند و به کشورهای غربی به ویژه آمریکا پناهنده شدند.» (Shabani jadidi, et al., 2012, p. 66)، «وی برای تحصیل به خارج از کشور اعزام شد از این رو فرصت های بسیاری برای پیشرفت پیش رو داشت.» (همان، ۱۱۸)، «بسیاری از متخصصین و محققان به خاطر مشکلات اقتصادی و سیاسی و اجتماعی از کشور مهاجرت کرده اند.» (همان ۱۵۴)

۵.۱.۳. رسالت تمدن بخشی و فرهنگ سازی انسان غربی برای انسان شرقی

آنچه پیوسته با پدیده استعمار همراه است ادعای تمدن بخشی و فرهنگ سازی و دموکراتیک کردن انسان غربی برای انسان شرقی است. لزوم پدیده سلطه، نزد استعمارگر عموماً با این دلیل خودنمایی می کند. کتاب های آموزش زبان فارسی به عنوان جزئی از متون شرق شناسانه از این مضمون خالی نیست. راسن در مقدمه کتابش بعد از اشاره به گسترش جهان شمول ادب فارسی می نویسد که ایرانیان خودپسند و جلوه گرند و همین به زبان فارسی آسیب رسانده است. (Rosen, 1898, p. xii) در چند صفحه بعد مخاطبان خود را چنین ارشاد می کند که شخصیت ایرانیان بسیار پیچیده است و کتاب من، شما را تا حدی با آنها آشنا می کند ولی به نظر من، باید رنج وجود آنها را تحمل کرد تا عاقبت با گنج ادب غنی فارسی آشنا شد. (همان، XIV) نویسنده در یکی از مکالمه های کتابش هم به این موضوع اشاره کرده است: «شیخ حسن این طبیعتشان (ایرانیان) است. آدم تنبل عوض یک کار هزار عذر می آورد اگر در ایران می خواهید بمانید باید خیلی صبر و حوصله داشته باشید.» (همان، ۱۱۹)

در مکالمه ای در کتاب تیسدال، طیب اروپایی با بیمار ایرانی صحبت می کند، مکالمه با این جمله شروع می شود: «آیا شما ناخوشید (حال ندارید) / بلی صاحب خیلی ناخوشم (حالم بد است)» ادامه این مکالمه در راستای فرهنگ سازی طیب اروپایی برای بیمار فقیر ایرانی پیش می رود. (Tisdall, 1902, p. 182) در کتابی دیگر چنین می خوانیم: «مستر فورلین آمریکایی مهندس کارخانه موری برای راه انداختن کارخانه پنبه پاک کنی وارد و مشغول نصب بقیه ماشین آلات و رفع نواقص کارخانه می باشد.» (Hawker,

136, p. 1941) لوی نیز در مقدمه کتابش می‌نویسد: «نفت از سوی وطن‌پرستان ایرانی خطری بزرگ برای استقلال کشور است ولی در نگاه من وجود نفت و فعالیت‌های شرکت نفت ایران و انگلیس استانداردهای زندگی ایرانیان را بالا برد و بر مهارت آن‌ها افزود و سبب شد از حقوق‌های ماهیانه خوبی بهره‌مند شوند.» (Levy, 1951, p. 7)

لمبتون در متن خواندن کتابش آورده‌است:

چیزی که به انحطاط و تنزل ایران کمک می‌کرد و روزبه‌روز درهای ترقی را به سوی آن می‌بست، گذشته از خرافات و اوهامی که از استیلای مغول و ترکان نتیجه شده بود، تعصب جاهلانۀ مردم و قرارگرفتن مرکز تمدن در اروپای غربی و آمریکا بود و ایران با موانع داخلی که برای روابط با خارج داشت، دیگر نمی‌توانست از اروپا به سهولت اخذ تمدن کند یا مانند آن ممالک در راه ترقی قدم بردارد. (Lambton, 1953, p. 95)

باز در همین کتاب می‌بینیم: «نفوذ ممالک اروپای غربی در ایران در قرن نوزدهم شاید بیش از هر واقعه دیگری باعث شده‌است که متفکرین ایرانی تردیدی نسبت به عقاید قدیمی راجع به دولت و اساسی که بر آن بنا شده بود، پیدا کنند و جویای اساسی جدید یا متفاوتی بر آن شوند.» (همان، ۳۱۴)

ساتن نیز در کتابش چنین می‌نویسد:

اگرچه در قرن نوزدهم میلادی ایران قسمت بزرگی از سرزمین خود را به روسیه و افغانستان و دولت عثمانی از دست داد، از نقطه‌نظر دیگر دوره ثبات و استحکام بود. از همه بالاتر این دوره نفوذ عقاید و اسالیب فنی غربی را مشاهده می‌کرد. محصلین زیادی برای تعلیم و تربیت شروع به مسافرت در اروپا کردند و در عین حال امتیازات متعددی برای اکتشاف و استثمار منابع طبیعی ایران به شرکت‌های اروپایی واگذار شد. برخورد این حوادث با اجتماع ایرانی منجر به تقاضایی از طرف مردم شد یعنی سهم بیشتر از حکومت کشور که این تقاضا در سال ۱۲۳۴ هجری قمری به اعطای مشروطه خاتمه یافت. (Sutton, 1963, p. 238)

باز در همین کتاب آمده‌است: «تا این اواخر در ایران تماشاخانه وجود نداشت و نمایش به معنی امروزی این کلمه بر ایرانیان مجهول بود. از اوایل قرن بیستم ایرانیان کم‌کم شروع به ترجمه نمایشنامه‌های نویسندگان غرب نمودند...» (همان، ۱۶۷) یا در سرمشق خط و تشخیص انواع انسان این جمله را مثال می‌زند: «تعارف پپسی کولا بهترین خوش‌آمد به دوستان است.» (همان، ۱۷۴)

در نمونه دیگری نیز چنین آمده است: «در دوره قاجار، به دلیل سفرهای خارجی ساحت خانواده و نیز کارکرد آن دگرگون شد. زیرا تماس با اروپائیان درک زنان را نسبت به خودشان و برداشت مردان را نسبت به زنان تغییر داد.» (Moezzi, 1995, p. 26)

۵. ۱. ۴. باز تولید معنا برای طبیعی جلوه دادن مناسبات قدرت

در متون شرق شناسی، غرض ورزانه شرق غیر منطقی، عجیب، عقب افتاده، ضعیف و در کل "دیگر" نشان داده می شود که از شرایط و امکاناتی محروم است که زیرساخت مدنیت غرب را تشکیل می دهد. چنین مفاهیمی در این متون به طبیعی جلوه دادن مناسبات قدرت می انجامد.

لمبتون برای یکی از متون خواندن کتابش، متن نطق فروغی را که در روز ۱۵ مهرماه ۱۳۲۰ در برابر دستگاه رادیو تهران ایراد و پخش شده انتخاب کرده است. در این نطق فروغی در بیان مفهوم آزادی اوضاع نابسامان زمان خود را نقد می کند و از قانون شکنی مردم و مسئولین شکایت دارد. (Lambton, 1953, p. 246) در کتاب دیگری، نویسنده چنین می نویسد: «به طور کلی ایران کشور تضادهاست چه از نظر وضع جغرافیایی و چه از نظر آب و هوا و چه از نظر خصوصیات مردم.» (Moezzi, 1995, p. 48)

در کتاب های آموزشی از وضع بد اقتصادی ایران هم انتقاد شده است. در مکالمه ای چنین آمده است: به امر تجارت و معامله مشغول هستم و غصه بسیاری می خورم به سبب معامله و داد و ستد با مردم. / مگر وضع معامله به چطور است که این قدر داد و بیداد می کنید و غصه می خورید؟ / در ایران طور معامله این است که هر کس پول از کسی می گیرد یا تنخواهی می گیرد، نمی خواهد آن تنخواه و پول را هرگز پس دهد. (Price, et al., 1923, p. 143)

در کتابی دیگر می خوانیم: «اقتصاد دانان وضع اقتصادی ایران را رو به وخامت اعلام کردند.» (Shabani, 1979, p. 79) یا «متأسفانه ۷۰ درصد مردم زیر خط فقر زندگی می کنند.» (همان، ۱۶۶)

به توصیف این کتاب ها بیماری و آلودگی در ایران فراگیر و معمول است. «فلوس و دواهایی که در ایران متعارف است، بس قیمت دارد. چون ناخوشی بسیار است، اندک گران می شود.» (Price, et al., 1923, p. 150) «آلودگی هوا مشکل بزرگی در ایران به خصوص در تهران است.» (Dehghani, 2001, p. 109) «امکانات پزشکی در روستا پیدا نمی شود.» (همان، ۱۴۷) صدیقی نیز در کتابش از سرویس های بهداشتی کثیف و بدون امکانات در جاده ها انتقاد می کند. (Sedighi, 2015, p. 323) یا باز در کتابی دیگر نوشته شده است: «اگر به شهر تهران سفر کرده باشید باید بدانید هوای آنجا چقدر کثیف و ناسالم است.» (Yousef et al., 2013, p. 180)

۵. ۱. ۵. توجیه عملکرد تاریخی استعمارگرایانه غرب

در گفتمان پسااستعماری انسان غربی به سود خویش "خود" و "دیگری" را تعریف می کند و خود را در موضعی والا و انسان ساز قرار می دهد و با اتکا بدان اعمال سلطه جوینانه خویش را توجیه می کند و برای خود

رسالتی تاریخی قائل می‌شود که از مسیر آن نیز اعمال گذشته تاریخی خود را هم مشروعیت می‌بخشد. در این راستا «دیگری غیرغربی بدل به ابژه‌هایی شدند که دیگر آن‌ها را می‌بایست در موزه‌ها و نمایشگاه‌های غربی که مورد بازدید انسان مدرن قرار می‌گرفت، جستجو کرد. آن‌ها گویی در زیر حرکت تاریخ پنهان شده‌بودند و این کاوش‌گران غربی بودند که آن‌ها را به نمایش می‌گذاشتند. هرآنچه غیرغربی بود امری مربوط به گذشته به حساب می‌آمد و عصر، عصر انسان مدرن غربی بود.» (Narimani et al., 2017, p. 125)

هاوکر هفت صفحه از کتابش را به متنی با نام "چگونه شرکت نفت انگلیس و ایران به‌وجود آمد؟" اختصاص داده‌است که در آن، از تلاش و مدنیت انگلیسیان ستایش شده‌است و در مقابل، ایران کشوری عقب‌مانده و به دور از مدنیت توصیف شده‌است. دو بخش از این متن طولانی را برای نمونه می‌آوریم: «پس [داری] به جستجو درآمد تا عده‌ای سرمایه‌دار را که حاضر بودند به شرکت با او در کشف و استخراج نفت که مثل قمار بود و آن هم در کشور دورافتاده و تقریباً مجهولی چون ایران به دور خود جمع کند.» (Hawker, 1941, p. 153)

مهندسین و حفاران اروپایی اعزامی به چپاسرج مواجه با اوضاع سختی گردیدند زیرا در تابستان گرمای فوق‌العاده و در زمستان سرمای سخت و نداشتن وسایل زندگی آنان را ناراحت می‌کرد و آب آن‌جا چندان بد بود که آنان را ناخوش می‌کرد و دیگ‌های بخار مخصوص دستگاه حفاری را می‌پوسانید. از طرفی هرلحظه بیم آن می‌رفت که ایلات وحشی که در آن حوالی در گردش بودند، دست به حمله یا غارت بزنند. (همان، ۱۵۲)

لمبتون در کتابش رویکرد ویژه‌ای به بیان پیشینه تاریخی حضور فعال انگلیس در ایران دارد و چندین متن را به این موضوع اختصاص داده‌است. آغاز روابط ایران و انگلیس در زمان شاه طهماسب صفوی (Lambton, 1953, p. 109) آمدن برادران شرلی به ایران (همان، ۱۲۲، ۱۴۱ و ۱۶۴) و آغاز فعالیت کمپانی هند شرقی در ایران و انجام فعالیت‌های تجاری و سیاسی در ایران (همان، ۱۷۵) از موضوعاتی بوده که او در کتابش مفصلاً به آن پرداخته‌است. نمونه دیگر هم چنین است:

در دوران نفوذ انگلستان در خلیج [فارس]، لندن در جهت تحمیل حضور یک نیروی بزرگ در مرزهای جنوب غربی اتحاد جماهیر شوروی در پی پیروزی انقلاب بلشویک‌ها در روسیه در سال ۱۹۱۷ همواره نسبت به سواحل ایران توجه نشان می‌داد. ایران تا زمان استقرار جمهوری اسلامی بخشی از استراتژی دفاع غرب در برابر اتحاد جماهیر شوروی بود. به همین جهت شاه کمک‌های

بزرگی از غرب دریافت می‌کرد و در عین حال کوشش به عمل می‌آورد که نفوذ کشور خود را در منطقه خاورمیانه بسط دهد. (Moezzi, 1995, p. 11)

در کتاب *فارسی شیرین است* نیز نوشته شده است: «در برهه ای از تاریخ ایران بریتانیا از حق انحصاری استخراج نفت سواحل جنوبی ایران برخوردار بود.» (Shabani jadidi, et al., 2012, p. 89)

۵. ۱. ۶. فطری و ذاتی بودن دنائت و سستی‌های اخلاقی در فارسی‌زبانان (ایرانیان)

یکی از پربسامدترین نمونه‌های نمود پسااستعماری غرب در متون آموزش زبان فارسی انگلیسیان فطری بودن صفات ناپسند در وجود ایرانیان است. چنین اعتقادی از سوی انگلیسی‌زبانان فرایند "دیگری‌سازی" را آسان می‌کند. لوی جمله مثالی را که برای آموزش دستور انتخاب کرده چنین است: «گویند مردمان اروپا که کذب و شید با طینت اهالی ایران سرشته‌اند.» (Levy, 1951, p. 70)

بی‌نظمی، تنبلی و بی‌کفایتی صفات نوکران ایرانی در کتاب‌های آموزش زبان فارسی انگلیسی‌ها است. «چه حاصل از اسب خریدن تا این مهتر در طویله من است. من هرگز اسب لایق سواری نخواهم داشت.» (Mirza Muhammad Ibrahim, 1841, p. 166) یا «این خدام بسیار شیرینند.» (همان، ۱۶۷) در کتاب راسن از صفحه ۱۱۰ تا ۱۱۶ مفصلاً در مکالمه‌ها از تنبلی، بی‌نظمی و بیکاری نوکران ایرانی صحبت شده است. (Rosen, 1898) یا باز در کتاب دیگر می‌بینم: «هم نوکر تو مردی شیرین است.» (Clarke, 1878, p. 90)

دزدی نیز صفت دیگری است که به ایرانیان نسبت داده شده است، «شیخ حسن نان و پنیر از فضل خدا فراوان است اما نوکر درست‌کاری یافت نمی‌شود. این همه نوکرها مواجی که دارند، کفایتشان نمی‌کند. گرانی هم هست. همه می‌خواهند در خرید و فروش مداخل زیادی یابند.» (Rosen, 1898, p. 118) در کتابی دیگر چنین آمده است:

می‌گویند که هفته گذشته دزدان در اثنای راه بر چاچار دولت انگلیس تاخته او را لخت نموده و همه کاغذها و بسته‌هایی را که او می‌آورده است، برده‌اند. البته دزدهای ایرانی به‌نهایت با ادب و مروت هستند. اما شکی ندارم که قبل از آن که شخصی را رها کنند حتی جیب و بغل او را هم به‌خوبی می‌کاوند که مبادا در جیب و بغل وی چیزی قیمت‌دار باقی مانده باشد. (Tisdall, 1902, p. 128)

تکستونهمدر کتابش قسمتی از داستان توبه‌خسرو شاهانیر آورده است که در آن از کودکانی سرپرستبرایدزدی استفاده می‌کردند. (Thackston, 2009, p. 178) یا «در ایران دزدیده شدن کفش‌ها در بیشتر خانه‌ها و در مکان‌های عمومی حتی مسجد امری معمولی است.» (Dehghani, 2001, p. 65)

رشوه و کاغذبازی از صفات دیگری است که به ایرانیان در این کتاب‌ها نسبت داده شده است. «برادرم در وزارتخانه آموزش و پرورش کار می‌کند و پسر دائی‌ام در وزارتخانه خارجه، ولی کاری که می‌کنند دفترنشین و کاغذبازی است.» (همان، ۱۸۵) این متن مکالمه تاجری انگلیسی را با مسئول گمرک دربردارد: «مشکل است صاحب، زیرا ما امروز کار داریم. / خب اما اگر لطف فرموده این انعام را میان گماشته‌های خود تقسیم کنید، شاید می‌توانید به‌زودی هرچه را درست کنید. / ممنون سرکار هستیم. البته ممکن است. شکی ندارم که همه چیز درست است.» (Tisdall, 1959, p. 169)

دروغ نیز صفت دیگر ایرانیان در این کتاب‌ها است. «او را بگو که تو بسیار اوباشی و همیشه به صاحب خود دروغ از حد زیاده می‌گویی.» (Clarke, 1878, 198) در کتاب راسندروغ‌گویی بیش از حد آشپز ایرانی، صاحب انگلیسی را به خشم می‌آورد تا حدی که می‌خواهد او را شلاق بزند. (Rosen, 1898, p. 112)

ناامنی و رانندگی بد ویژگی‌ای است که مخصوصاً در کتاب‌های جدیدتر به آن توجه شده است. «خیابان‌های تهران بسیار خطرناک است. خیلی ماشین می‌آیند و می‌روند.» (Sutton, 1963, p. 232) دهقانی رانندگان در ایران را دیوانگانی می‌داند که قوانین خودشان را دارند. (Dehghani, 2001, p. 59) رفیعی نیز در مکالمه‌ای نوشته‌است: «از رانندگی تو ایران خوشم نمی‌آد.» (Rafiee, 2011, p. 224)

۵. ۱. ۷. برتری علمی غربی بر دیگری

«متفکر غربی و مدرن خود را در موضعی از بلوغ‌یافتگی و روشن‌شدگی قرار می‌دهد که با آنکا به عقل خود-بنیاد و آزادشده از قید خرافات حق راهبری انسان‌های نابالغی را که در تاریکی جهل خود به‌سر می‌برد، به-خود می‌دهد.» (Narimani et al., 2017, p. 122) برتری علمی غرب بر دیگری در محتوای کتاب‌های آموزش زبان فارسی، نقشی ثانویه به روشنفکران و عالمان مناطق تحت سلطه می‌دهد و چنین می‌نمایاند که ایشان از استعداد و امکانات بسیار کمی بهره‌مند هستند و از سوی دیگر علم اصیل را مختص به خود می‌دانند که علم شرقی باید تحت پوشش این علم اصیل و نوع تفکر و نظریات آن‌ها باشد. براساس این شیوه اندیشه شرق‌شناسانه، به استادان و مدرسان زبان و شرقی در این کتاب‌ها روی خوشی نشان داده نشده است. کلارک در مقدمه کتابش می‌گوید که امیدوار است مطالعه کتابش زبان‌آموزان را از رنج تحمل استادان بومی نجات دهد. (Clarke, 1878, p. xiv) یا در کتابی دیگر می‌خوانیم: «استاد فارسی ما به جهنم خواهد رفت» (Yousef et al., 2013, p. 124)

میرزا محمد ابراهیم در مقدمه کتابش دانش انگلیسی و شیوه کار انگلیسی را از محسنات کتاب خود برمی‌شمرد. (Mirza Muhammad Ibrahim, 1841, p. i) تیسدال در کتاب خود نامه‌ای آورده‌است که در آن چنین نوشته شده‌است:

اما چون آن جناب را از قبیل بعضی از علما که در ایران یافت می‌شود، ندیدم، که رویه و پیشه-شان این است مطالبی چند در اثبات امر و حقایق خود اظهار می‌دارند، بی‌شاهد و بی‌بینه در قبول آن اصرار می‌نماید و اگر کسی چیزی از همان مطالبی که خود اظهار نموده‌اند، سؤال نماید، بی-آنکه جوابی بگوید و حجّتی بیارند یا شخص را به گناه نادانی از خود دور می‌نمایند یا کافرش می-خوانند و خون او را حلال می‌دانند و اگر او را به قتل نرسانند، اقلّاً زحمتی به جهتش فراهم می-کنند. (Tisdall, 1959, p. 242)

ضعف امکانات پژوهشگران ایرانی چنین توصیف شده‌است: «در کشور ما محققان به منابع کافی دسترسی ندارند.» (Shabani jadidi, et al., 2012, p. 155) هاوکر می‌نویسد: «اصفهان شهر فلاحتی درجه اول به نظر می‌آید که کارش از روی قاعده علمی و دقت کامل انجام می‌گیرد و چنان‌که در شهر فلاحتی اروپا دیده می‌شود.» (Hawker, 1941, p. 134) لوی در مقدمه کتابش در یک بند ذکر می‌کند که کشاورزی ایران ضعیف و غیر علمی است. (Levy, 1951, p. 7)

در این کتاب‌ها چندین بار به تأثیر علم و ادب غرب در پیشرفت علم و ادبیات معاصر ایران اشاره شده است. «در آثار جمالزاده تأثیر نویسندگان غربی مشهود است.» (Shabani jadidi, et al., 2012, p. 146) لمبتون متنی مبسوط راجع به تحوّل ادبیات مشروطیت آورده که قسمتی از آن را ذکر می‌کنیم: «در این امر از روش انتقادی دانشمندان ایران‌زمین نیز استفاده کامل شده‌است. درحقیقت تألیفات و تحقیقات خاورشناسان مغرب‌زمین از این حیث در نهضت جدید ادبی ایران تأثیر خاص داشته‌است.» (Lambton, 1953, p. 232)

۵. ۱. ۸. تفکرات اسلام ستیزانه

سعید براین باور است که عالمان مشهور سعی می‌کنند در قالب مشاهده‌گری بی‌طرف باقی بمانند ولی سبک نگارشی آن‌ها درباره تصویری که از دین ارائه می‌دهند، خالی از اشکال نیست. آن‌ها دین را عاری از آفرینندگی، غیر علمی و مستبد معرفی می‌کنند، دینی که نه قادر به رشد انسان است و نه عینی و منصفانه. (Said, 1982, p. 48) ویلیام جونز در مقدمه کتابش می‌نویسد: «زبان فارسی غنی، خوش‌آهنگ و ظریف است و آثار ارزشمندی در خود دارد ولی عده‌ای از انگلیسیان هرگز به سراغ آن نمی‌روند. آن‌ها از ایرانیان نفرت دارند زیرا آن‌ها به دین محمد ایمان دارند.» (Jones, 1828, p. b) ساتن می‌نویسد: «در ظرف دو قرن تمام، ایران تحت حکومت خلفای عرب بود که پایتخت ایشان اولاً در عربستان بود، سپس در سوریه و آخر در عراق. در این مدّت اسلام با عقاید ساده و عوام‌پسند خود نزدیک شد، دین قدیم زردشتی را محو کند.» (Sutton, 1963, p. 235) یا در کتاب فارسی شیرین است می‌خوانیم: «جامعه بین‌الملل رفتار

رژیم را در برخورد با اقلیت‌های دینی محکوم کرد. «(Shabani jadidi, et al., 2012, p. 22) یا «در اکثر کشورهای خاورمیانه آزادی ادیان وجود ندارد. «(همان، ۶۸)

۵.۱.۹. مداخله‌ی سیاسی غرب در شرق

مداخله‌ی سیاسی غرب بر دیگری از آنجا نشأت می‌گیرد که شرق در نظر غرب در ذات خود پدیده‌ای ترسناک و در عین حال مبهم است که باید مهار شود و نیز شرقیان، توان و قدرت حاکمیت در کشور خود را ندارد و از این‌رو غربی‌ها مجاز به دخالت در امور سیاسی جهان هستند تا صلح همیشه بر جهان حکمفرما شود. با نگاهی به کتاب‌های آموزش زبان فارسی می‌توان فهمید بعضی از آنها کاملاً رویکرد سیاسی دارد و همه‌متون درس‌ها نیز درباره‌ی تحریم، انرژی هسته‌ای، انتخابات، تظاهرات، اوضاع سیاسی بد ایران، نابرابری، نبود آزادی بیان و سلطه‌ی حاکمان داخلی نوشته شده‌است که از آن‌ها می‌توان به کتاب‌های *What the Persian media says* و *Persian/Farsi Basic Course* نام برد. نمونه‌هایی از این نوع نگرش را می‌توان در جملات زیر دید:

- سران کشورهای حاشیه‌ی خلیج فارس ضمن اشاره به رو به اتمام بودن منابع نفتی نسبت به قریب‌الوقوع بودن جنگ در خاورمیانه ابراز نگرانی کردند. (Shabani jadidi, et al., 2012, p. 22)
- سخنگوی مطبوعاتی کاخ سفید اعلام کرد که جنگ در خاورمیانه قریب‌الوقوع است. (همان)
- پس از انقلاب اسلامی جامعه‌ی رنگ سیاسی به خود گرفته‌است. (همان، ۲۲)
- پس از اعلام انتخابات مردم دست به اعتراض زدند. (همان)
- در اکثر کشورهای جهان سوم تقلب در رأی‌گیری امری متداول است. (همان، ۳۴)
- در کشوری که آزادی بیان وجود ندارد نویسندگان و فیلم‌سازان و هنرمندان وادار به خودسانسوری می‌شوند. (همان، ۶۶)

- کاش سیاستمداران ما این قدر دروغ نمی‌گفتند. (Yousef et al., 2013, p. 179)
در کتابی نویسنده برای تدریس صیغه‌ی زبان حال فعل "بودن" از این مثال غیر کاربردی استفاده کرده است: «شاهم، شاهی، شاه است، شاهیم، شاهدید، شاهدند» (Shabani jadidi, et al., 2010, p. 21)

۵.۲. واکاوی داده‌ها

همان‌طور که داده‌های این پژوهش نشان می‌دهد با بررسی کتاب‌های آموزش زبان فارسی انگلیسیان و تعیین ساختارهای گفتمان‌مدار موجود در آن‌ها می‌توان به ایدئولوژی نهفته در این کتاب‌ها دست یافت و

لحن پسااستعماری نویسندگان کتابها را دریافت. ایده برترگرایی "خود" و خلق خودآگاه یا ناخودآگاه "دیگری" باعث ایجاد فضایی پسااستعماری در متون این کتابها شده است.

در بین سالهای ۱۸۹۹-۱۸۰۰ اهداف کتابها ابتدا برای آموزش فارسی به اعضای انگلیسی کمپانی هند شرقی با هدف سلطه‌گری و در ادامه ایجاد ارتباط با حاکمان ایرانی برای برقراری روابط اقتصادی، تجاری و گرفتن امتیاز از حاکمان ایرانی است. غرب آبادان تر از شرق معرفی می‌شود و برتری انگلیسی‌ها در مشاغل و با داشتن القابی چون "صاحب" نمود واضحی می‌یابد. چندان به رسالت تمدن‌بخشی اشاره نمی‌شود نویسندگان، تنها به زبان‌آموزان خود توصیه می‌کنند در مقابل فارسی‌زبانان و ویژگی‌های نکوهیده ایشان صبور باشند. نشان دادن آشفتگی و عقب‌ماندگی فارسی‌زبانان در بازتولید معنا برای توجیه قدرت، بسیار آشکار و بی‌پرده و تا حدی توهین‌آمیز است. بر وجود بیماری و کمبود امکانات رفاهی ابتدایی تأکید شده است. چون از ورود انگلیسیان به ممالک فارسی‌زبان ویادگیری زبان فارسی ایشان، مدت چندان نمی‌گذرد، توجیه عملکرد تاریخی در متون فارسی‌آموز این زمان وجود ندارد. فطری و ذاتی بودن دنات و سستی‌های اخلاقی در فارسی‌زبانان بسیار آشکار و بدون هیچ محظور و لقا‌های بیان می‌شود که حتی با ناسزاگویی به فارسی‌زبانان همراه است. در این کتابها مدرسان بومی فارسی اصلاً مقبول نیستند و روش و منش پسندیده‌ای ندارند و باید از آنها شکینا بود. در این دوره، روی خوشی به اسلام نشان داده نشده است ولی مداخله سیاسی به معنای امروزی، هیچ وجود ندارد.

در سده ۲۰۰۰-۱۹۰۰ هدف کتابها عموماً زبان‌آموزی مطرح شده است و تنها یک کتاب مخصوص آموزش زبان فارسی به نیروهای مسلح ایالات متحده آمریکا است. نفی دیگری برای اثبات خود با بیان لزوم تغییر در ایران و تأکید بر محاسن انسان غربی شکل می‌گیرد و بر نقش غرب در تمدن‌سازی و آبادانی ایران تأکید خاصی می‌شود. به موضوع استخراج نفت ایران توسط انگلیس نیز به دید کاری پسندیده و تمدن‌ساز نگاه شده است. وجود بیماری و آلودگی مهم‌ترین مضمون بازتولید معنا است و به توجیه عملکرد تاریخی غرب نیز توجه خاصی نشان داده شده است که با بیان تاریخچه روابط ایران و انگلیس رنگ ویژه‌ای به خود می‌گیرد. بیان دنات ذاتی ایرانیان کم‌رنگ می‌شود و دیگر چندان توهین‌آمیز و بی‌پرده نیست. بیان مشکلات اجتماعی جای خود را به بیان مشکلات فردی می‌دهد. به برتری علمی غرب باز هم اشاراتی می‌شود و اسلام‌ستیزی مخصوصاً در اواخر این سده، شکل تازه‌ای به خود می‌گیرد. مداخله سیاسی در این سده نمود اندکی دارد.

در سالهای ۲۰۱۵-۲۰۰۰ بر جهان سوم بودن و توسعه‌نیافتگی ایران تأکید بیشتری می‌شود. مهاجرت به غرب امری پسندیده و دلخواه است و در متون از آلودگی، ضعف امکانات پزشکی و بهداشتی و سنت-گرایی ایرانیان انتقاد می‌شود. راندگی در ایران بزرگ‌ترین نقطه ضعف اجتماعی معرفی می‌شود و آنچه

بیش از همه در این سال‌ها نمود می‌یابد مداخله سیاسی‌ای است که مضامینی چون تحریم، سلاح هسته‌ای، نبودن آزادی و سیاست‌زدگی کشور را بیان می‌کند.

از بین این بیست و چهار کتاب نه کتاب نویسنده‌ای ایرانی دارد که از آن میان هفت نفر ایشان، مؤلف کتاب‌هایی در سال‌های بعد از ۲۰۰۰ بوده‌اند، ایشان نسبت به مؤلفان انگلیسی بیشتر دید سیاسی را نسبت به ایران در کتاب‌های خود ترویج داده‌اند و دیدگاه آنان از گفتمان پسااستعماری دور نبوده‌است.

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادهای آموزشی و پژوهشی

هر چند استعمار نظامی و سیاسی و حضور کشورهای قدرتمند در کشورهای ضعیف در ظاهر به پایان رسیده‌است اما تضعیف و استعمار در قالب آثار قلمی شرق‌شناسان و ایجاد نگرش‌های منفی نسبت به ملل جهان سوم همچنان زنده است. داده‌های این پژوهش که از سال ۱۸۲۳ آغاز می‌شود و به سال ۲۰۱۵ پایان می‌یابد نفوذ عقاید پسااستعمارگرایانه را در متون آموزش زبان فارسی انگلیسی‌ان ااثبات می‌کند و این خود مؤید این نکته است که باید چنین زمینه‌های سلطه‌گری را حتی در کتاب‌های ساده‌ی زبان‌آموزی شناخت زیرا تا فرودست به جایگاه خود و پیرامون و روابط خود با مجموعه‌ی عناصر محیطی و همچنین به گذشته و اکنون و مسائلی از این دست آگاهی نیابد، نمی‌تواند سخن بگوید گو این که شنونده‌ای هم برای سخن فرودست وجود نداشته باشد. البته در این جا بحث بر سر این نیست که چرا مؤلفان این کتاب‌ها، فارسی-زبانان را اصیل و شریف جلوه نداده‌اند چه از این راه به مقصدی به نام شرق‌شناسی وارونه^۱ یا بومی‌گرایی می‌رسیم که با وارونه ساختن شرق‌شناسی تلاش می‌کند آن را علیه خودش به کار گیرد و البته چنین راهی هم ما را به حقیقت نمی‌رساند. «در قبال شرق‌شناسی خارجی، آنچه می‌تواند قد علم کند روابط فرهنگی پایدار و بیداری است که به آن سیاست روابط فرهنگی می‌توان گفت. این چنین سیاستی سدی است استوار که هم دافع خطرات شرق‌شناسی است و هم استفاده‌کننده از فواید و دقایق مفید آن و بالمآل معرف واقعی یک ملت به ملل دیگر و آشنا سازنده ملت خود بر عقاید ملل دیگر نسبت بدان.» (Afshar, 1974, p.

فهرست منابع:

- افشار، ایرج. (۱۳۵۳). شرق‌شناسی و روابط فرهنگی، یغما، س ۲۷، ش ۲، ۱۰۸-۱۰۲.
- انصاری، منصور و درودی، مسعود. (۱۳۹۳). مطالعات پسااستعماری، تلاش متن محور در جهت وارونه‌سازی چشم اندازها (با تاکید بر بازشناسی رویکردهای متفاوت)، جستارهای سیاسی معاصر، س ۵، ش ۱۲، ۲۳-۱.
- بوآبانی، فرزاد. (۱۳۸۷). جیمز موریه، حاجی بابا و ادبیات استعماری، پژوهش ادبیات معاصر جهان، ش ۴۳، ۲۷-۵.
- تائبی، زهره و حیدری، فاطمه. (۱۳۹۴). بررسی گفتمان پسااستعماری و نموده‌های آن در ترجمه "سفرنامه یک سال در میان ایرانیان"، فصلنامه مطالعات زبان و ترجمه. س ۱، ۷۴-۵۳.
- ترنر، برایان. (۱۳۸۴). شرق‌شناسی، پست مدرنیسم و جهانی شدن، محمدعلی محمدی (مترجم)، تهران: یادآوران.
- رئیس‌مبارکه، نفیسه. (۱۳۹۵). چهره فرهنگ و خلیقیات ایرانی در کتاب‌های آموزش زبان فارسی به انگلیسی زبانان، مطالعات آموزش زبان فارسی، س ۲، ش ۳، ۱۰۴-۸۳.
- سعید، ادوارد. (۱۳۶۱). شرق‌شناسی، شرقی که آفریده غرب است، اصغر عسکری خانقاه و حامد فولادوند (مترجم)، تهران: عطایی.
- سعید، ادوارد. (۱۳۸۶). شرق‌شناسی، لطفعلی خنجی (مترجم)، تهران: امیرکبیر.
- طالقانی، محمدعلی. (۱۳۷۸). سرآغاز کوشش‌های خاورشناسی در انگلستان و بررسی نخستین کوشش‌های خاورشناسان انگلیسی در زبان و ادب فارسی. ایران‌شناسی. س ۱۱، ش ۴۳، ۶۱۵-۵۹۵.
- فاضلی، محمد. (۱۳۸۳). گفتمان و تحلیل گفتمان انتقادی، پژوهش‌نامه علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه مازندران، س ۴، ش ۱۴، ۱۰۷-۸۱.
- فیشر، مایکل اچ. (۱۳۸۲). آموزش زبان فارسی در انگلستان (میرزا محمد ابراهیم ۴۴-۱۸۲۶)، علی رضا شمالی (مترجم)، ایران‌نامه، ش ۸۳، ۳۳۶-۳۱۳.
- میردهقان، مهین ناز و سجودی، فرزاد و آقای، حمید. (۱۳۹۲). تحلیل مجموعه کتاب‌های «زبان فارسی» از منظر نشانه‌شناسی فرهنگی، پژوهش‌نامه آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان، س ۲، ش ۱، ۶۸-۳۷.
- نریمانی، عارف و پرغو، محمدعلی. (۱۳۹۶). استعمار و هژمونی آن: نگاهی به نظام بازنمایی غرب. غرب‌شناسی بنیادی. س ۸، ش ۱، ۱۳۲-۱۰۹.
- هال، استورات. (۱۳۸۶). غرب و بقیه: گفتمان و قدرت، محمود متحد (مترجم)، تهران: آگه.

References:

- Afshar, I. (1974). Oriental Studies and Cultural Relations, *Yaghma*, 27(2), 102-108, [In Persian].
- Ansari, M., Darroudi, M. (2014). Post-Colonial Studies: Two Different Approaches, *contemporary political studies*, 5(12), 1-23, [In Persian].
- Boobani, F. (2008). James Morier, Hajji Baba and Colonialist Literature, *Research in Contemporary World Literature*, 13(43), 5, [In Persian].
- Clarke, W. (1878). *Persian Manual Packet Companion*, London: Wm. H. Allen and Company.
- Cohn, B.S. (1996). *Colonialism and its forms of knowledge*, Princeton: Princeton university press, p.18.
- Dehghani, Y. (2001). *Farsi (Persian) Phrase Book*, Maribyrnong: Lonely Planet.

- Farrokhfal, R.** (2013). *Persian: Here & Now*, Washington :Mage Publishers.
- Fazeli, M.** (2004), Discourse and Critical Discourse Analysis, *Humanities and Social Sciences, Mazandaran University* ,14), 81-107, [In Persian].
- Fisher, M.H.** (2003). Persian language teaching in England (Mirza Mohammad Ibrahim 1826-44), Shomali, A.R. (Translator), *Irannamag*, 83, 313-336, [In Persian].
- Forbes, D.** (1844). *A Grammar of the Persian Language*, London: BiblioLife.
- Hall, S.** (2007). *The West and the rest: discourse and power*, Mottahed, M. (Translator), Tehran: Aghah, [In Persian].
- Hawker, E. M. N.** (1941). *Written and Spoken Persian*, London: Longman's, Green.
- Jones, W.** (1828). *A Grammar of the Persian Language*, London: Nabu Press.
- Levy ,R.** (1951). *The Persian language*, New York: Hutchinson.
- Lambton ,A. K. S.** (1953). *Persian Grammar*, London: Cambridge University Press.
- Mace, J.** (1962). *Modern Persian*, London: English Universities Press.
- Mirdehghan, M., Sojudi, F., Aghaei, H.** (2013). Analysis of "Zabane Farsi" Book Series Based on Cultural Semiotics, *Teaching Persian to speakers of other languages*, 2(1), 37-68, [In Persian].
- Mirza Muhammad Ibrahim.** (1841). *a Grammar of the Persian Language*, London: Wm. H. Allen and Company.
- Moezzi, H.** (1995). *Persian/Farsi Basic Course*, London: Kayhan
- Moosavinia, SR., Niazi, N., Ghaforian, A.** (2011). Edward Said's orientalism and the study of the self and the other in Orwell's Burmese days, *Studies in literature and language*, 2(1), 103-113.
- Narimani, A., Parghoo, M.A.** (2017), Colonization and its Hegemony: Take on the West Representation System, *Qarbshenasi-ye Bonyadi*, 8(1), 109-132, [In Persian].
- Palmer, E. H.** (1881). *Simplified Grammar of Hindustan, Persian and Arabic*, London :Dover Publications.
- Price, W., Mirza Mohammed Saulih of Shiraz.** (1823). *A Grammar of the Three Principal Oriental Languages Hindoostanee, Persian, and Arabic*, London: Kingsbury, Parbury, and Allen.
- Rafiee, A.** (2011). *Colloquial Persian*, London: Routledge.
- Raisi Mobarakeh, N.** (2016). The Iranian culture and moods in the books of Persian language teaching To the English speakers, *Persian language teaching studies*, 2(3), 83-104, [In Persian].
- Ranking, G. S. A.** (1907). *A Primer of Persian*, London :Clarendon Press.
- Rosen, F.** (1898). *Modern Persian Colloquial Grammar*, London: Luzac & C.
- Said, W.E.** (1982). *Orientalism, the East created by the West*, Askari Khanegah, A., Fooladvand, H., (Translator), Tehran: Atae, [In Persian].
- Said, W.E.** (2007). *Orientalism* ,Khanjee, L., (Translator), Tehran: Amirkabir, [In Persian].
- Shabani Jadidi, P.** (2015). *What the Persian Media Says*. London: Routledge.
- Shabani Jadidi, P., Brookshaw, D. P.** (2010). *Persian Course 1*, London: Routledge.
- Shabani Jadidi, P., Brookshaw, D. P.** (2012). *Persian Course 2*, London :Routledge.

- Sedighi, A.** (2015). *Persian in Use, an Elementary Textbook of Language*, Leiden: Leiden University Press.
- Sutton, L. P. E.** (1963). *Elementary Persian Grammar*, London: Cambridge University Press.
- Taebi, Z., Heidari, F.** (2016). Investigating Edward Browne's postcolonial discourse and its representation in Persian translation of "A year amongst the Persians", *Language and Translation Studies*, 48(1), 53-74, [In Persian].
- Thackston, W.M.** (2009). *An Introduction to Persian*, Maryland :IBEX Publishers.
- Taleghani, M.A.** (1999). The beginning of orientalist efforts in England and the study of the first efforts of English orientalists in Persian language and literature, *Iran Studies*, 11(43), 595-615, [In Persian].
- Tisdall, C.** (1902). *Modern Persian Conversation Grammar*, London: Haidelberg.
- Turner, B.S.** (2005). *Orientalism, postmodernism and globalism*, Mohammadi, M.A. (Translator), Tehran: Yadavaran, [In Persian].
- Yousef ,S., Torabi ,H.** (2013). *Basic Persian a Grammar and Work*, London: Routledge.